

Marianne Saanila

Substantivets många former

För den som har svenska som modersmål kommer genusfrågan när det gäller substantiv i regel så att säga med modersmjölken. Det som däremot kan vara knepigare är böjningen i plural, i synnerhet om substantivet har främmande ursprung. Språksamt tar här upp vissa riktlinjer för substantivböjningen i plural. En tumregel är att utgå från ett ord i varje kategori som man är absolut säker på och jämföra med det ord man står tvekan inför.

Det traditionella mönstret för de fyra första deklinationerna med s.k. **en-ord** (utrum) och de två återstående med s.k. **ett-ord** (neutrum) ser ut så här:

1 flick/a	-or	
2 pojk/e, bil	-ar	
3 metod	-er	(banan, fobi, nivå, revy)
4 sko	-r	(bastu, sambo, studio, tå, video)
5 äpple-	-n	(knä, party, schampo, spö, tabu, tema, vittne, yttrande)
6 hus	=	(agens, aneurysm, genom, graft, nummer, status; ordförande, studerande; bergsråd)

För samtliga deklinationer finns givetvis undantag, men avsikten är här att visa på grundprinciperna. För flertalet ord har man hjälp av **Svenska Akademiens ordlista** (SAOL), men för en del av de specifikt medicinska substantiven brukar Lindsbogs **Medicinsk terminologi** vara ett bra hjälpmedel.

De två första paradigmerna orsakar sällan bryderi, det är egentligen först det tredje böjningsmönstret som kräver en kommentar. Hit hör nämligen många en-ord av främmande ursprung, de kännetecknas ofta av tryck på ett senare led. Men också hos ett flertal ett-ord finns pluraländelsen -er, bl.a. flera av medicinskt intresse: *enzym, hormon, protein, vitamin och östrogen*. – Hos gamla svenska ord förekommer ofta omljud: *böcker, händer, tänder*.

Den fjärde deklinationen med en-ord är rätt liten. Dess pluraländelse är dessvärre ett sorgebarn i allmänspråket. I massmedierna hör och ser man nämligen alltför ofta att substantiv som slutar på annan vokal än -a eller -e får pluraländelsen -n. Men det är alltså fullständigt otänkbart att man i svenskan skulle ha samma ändelse i bestämd form singular och obestämd form plural, t.ex. "den finska bastun" och "alla finska $\dagger$ bastun". Särskilt i ungdomsspråket av idag är pluraländelsen -n ett modedefenomen som å det bestämdaste bör nedmuntras.

Den deklination som däremot har -n i plural är den femte som består av **ett-ord**. Den är den magraste även om den omfattar substantiv av både svenskt och främmande ursprung som av exemplet framgår. Av ett visst intresse är här substantiv som betecknar människor, de är i regel en-ord. Men exempelvis de personbetecknande neutrerna *vittne, fyllo, hembitråde, mähä* och *pucko* ingår i denna kategori.

Till den sjätte deklinationen hör en mängd sinsemellan mycket olika substantiv. Av exemplen finns inte *aneurysm* och *graft* i SAOL, och *status* är neutrum enbart inom medicinen. Det som kan verka förvirrande är att ord som slutar på -ande finns i både deklination 5 och 6. Förklaringen är att personbetecknande en-ord på -ande alltid saknar ändelse i obestämd plural.

Många medicinare har en gedigen bakgrund med avseende på latinets substantivparadigm. Men inom modern svenska försöker man anpassa de latinska orden till svenskans mönster, och det kan därför uppstå en viss osäkerhet om plural vid substantivändelser på -eum, -ium, -um och -us i singular. Neutrer som *jubileum, lyceum* och *museum* hör till allmänspråket och utgör bra exempel på en försvenskad plural på -er. Det är dessutom värt att notera att ord från latinet aldrig har accenttecken och att svenskan inte skyr två likadana vokaler efter varandra, jfr leende. Också substantiv på -ium får -er i plural: *akvarium, kranium, stadium, stipendium* och *studium*. Hit hör också det något kontroversiella medium. Av okänd orsak vill många här behålla en latinsk ändelse i plural och vill inte använda språkvårdens rekommendation *massmedier* eller *sociala medier*. Så länge man håller tungan rätt i munnen och inte tror att "media" är singular går det förstås bra. Problemen börjar när man i så fall behöver använda bestämd form plural.

I modern svenska böjs *centrum* i plural som "hus" även om latinsk plural centra också förekommer. Till samma grupp hör t.ex. *faktum, plenum, serum* och *visum*. Det som är ett problem även i den här gruppen är att latinets plural (fakta) av många uppfattas som singular och böjs som "flicka". Samma öde drabbar tyvärr alltför ofta *data*, som alltid är pluralt och motsvaras av ordet "uppgifter". Kategorin har ytterligare substantiv som är stadda i förändring, som *antibiotikum* och *narkotikum*. Bägge kan böjas antingen som "hus" i plural eller med latinets plural -a. Samtidigt har såväl *antibiotika* som *narkotika* etablerat sig i singular så att de i bestämd form (*antibiotikan, narkotikan*) betecknar ett slags kollektiv singular, jfr även *cytostatika* och *psykofarmaka*.

Till den sista gruppen hör substantiv som *modus, nevus, opus, ulkus* och *virus*. Samtliga har samma form i singular och plural i modern svenska.

marianne.saanila@parnet.fi